

Leo Eitinger (12.12. 1912 - 15.10.1996)¹

Leo Eitinger, med mellomnavnet Joshua som han antagelig sluttet å bruke mens han studerte medisin, var tsjekkisk født, studerte medisin i Brno (Brünn) og flyktet til Norge fra nazistene i 1939. Etter at disse hadde okkupert Norge i 1940 ble Eitinger arrestert i 1942 og brakt til Auschwitz. Han overlevde fordi han i Auschwitz ble satt til å være lege for fangene, men nesten hele hans familie ble drept av nazistene. Etter krigen reiste han tilbake til Norge og ble norsk statsborger. Senere ble han Norges ledende professor i psykiatri (Universitetet i Oslo) og leder av den viktigste psykiatriske klinikken i Norge og var den mest profilerte jødiske intellektuelle i Norge.

Eitingers akademiske forskning omhandlet vesentlig psykiske konsekvenser av å være flyktning og overlevende etter konsentrasjonsleiropphold. Hans banebrytende studier av de langsiktige konsekvenser av konsentrasjonsleiropphold skaffet ham en ledende posisjon i verden innen viktimologi (læren om ofrenes lidelser). Hans studier resulterte også i at ICD-10 (den internasjonale klassifikasjonen av psykiske lidelser og adferdsforstyrrelser) innførte en egen diagnostisk kategori for konsekvenser av katastrofale livshendelser. Han skrev en rekke fagbøker, blant annet lærebøker i psykiatri, og mottok både internasjonale og nasjonale utmerkelser for sitt virke. Til tross for alle lidelsene han hadde gjennomgått, ble han aldri preget av hat eller hevngjerrighet. I stedet ble han verdenskjent for sin humanisme. Universitet i Oslo deler årlig ut en menneskerettighetspris som er oppkalt etter han og hans hustru Lisl, «Lisl og Leo Eitingers pris».

Barndom

Som så mange andre jøder i Krakowområdet i Polen forlot foreldrene til Leo Eitinger, Salomon og Helena Eitinger, med sine fire barn Polen i begynnelsen av det 20de århundre Polen for å søke et bedre liv i Mähren. Først slo de seg ned hos slektninger til Solomon i Ostrava-Hrušov hvor datteren Anna ble født. Senere flyttet de til Lomnice. Landsbyen (městys) Lomnice (Lomnitz) ikke langt fra Tišnova. Den ligger mellom løvtrekledde små åser i et karrig område ved foten av et slott, i landsdelen Mähren, den gang en del av Østerrike-Ungarn, nå tilhørende det sørøstlige Tsjekia (28 km nordvest for Brno (Brünn) og 163 km syd-øst for Praha). I 1912 født en liten gutt som skulle få stor betydning ikke bare for norsk samfunnsliv og psykiatri, men for forståelsen av menneskers lidelser og omsorgen for disse i verden generelt. Hvem var denne personen og hvordan kan det ha seg at Norge ble utgangspunktet for hans virke og at Universitetet i Oslo hvert år utdeler en menneskerettighetspris som bærer han og hans hustrus navn: Lisl og Leo Eitingers menneskerettighetspris? Historien om Leo Eitinger illustrerer de store omveltninger og dramatiske hendelser som har funnet sted i Europa i løpet av de siste hundre år, men også det vidunderlige potensial mennesker har til å kunne bruke opplevelse av uendelig lidelse og

¹ Norsk versjon av kapitel i boken: Izabela A. Dahl & Jorunn Sem Fure (Hrsg.), Skandinavien als Zuflucht für Jüdische Intellektuelle 1933-1945. Berlin: Metropol Verlag 2014, sidene 300-322.

grusomheter ikke til å søke hevn, men som erfaringsgrunnlag for å bidra til en større forståelse for de som lider, ofrene, og dermed en bedre verden.

Lomnice med omegn hadde ikke mange innbyggere og flertallet hadde tsjekkisk som morsmål. Men i Böhmen og Mähren hadde kommunene likevel både en tsjekkisk-sproglig og tysk-sproglig kommuneadministrasjon. Eitingers far hadde fått en stilling som tjenestemann i den tysk-sproglige administrasjonen. Han var en fredsommelig og sterkt religiøs mann, dog uten at han kan beskrives som uttalt ortodoks. Eitingers mor, Helene, var også sterkt religiøs og var, som de fleste kvinner på den tiden, hjemmeværende og tok seg av de seks barna (fire piker og to gutter) hvorav Eitingen var den yngste. Det var relativt få mennesker av jødisk ætt i Lomnice, men det var likevel en liten tysktalende jødisk menighet i landsbyen med en rabbiner og en tilhørende synagoge ved byens torg. Hjemme snakket Eitingenfamilien tysk, mens ute blant jevnaldrende snakket de tsjekkisk.

Da Leo Eitingen, eller «Sjoa» (avledet av Joshua) som han siden gymnasdagene ble kalt av sine venner, var to år gammel (1914) ble hans far innkalt til krigstjeneste og returnerte ikke hjem til Lomnice før fire år senere, i 1918. I disse årene var moren som hadde det hele og fulle ansvaret for barna. Ved å bytte klær og gjenstander de eide mot mat klarte hun å sikre at alle barna fikk nok mat. Hun skapte også en grunnleggende trygghet hos barna, kanskje ikke minst hos «minstemann» Leo, som på mange måter ble særlig beskyttet og derfor utviklet en underliggende overbevisning om at verden var god og at intet vondt kunne skje ham. Denne illusjonen ble nok holdt vedlike ved at det ikke var noen antisemittisme i Lomnice. Religiøs eller sproglig bakgrunn hadde ingen vesentlig betydning i det daglige livet.

Snart seks år gammel, september 1918, begynte Eitingen på den obligatoriske femårige tyske folkeskolen i landsbyen. Da det var få tysktalende elever og kun en lærer, fikk Eitingen undervisning i samme klasserom som sine eldre søsken. Vinteren 1919 kom Eitingers far tilbake fra krigen, ikke uten psykiske mén. Faren kunne være rastløs og nervøs, og til tider også oppfarende. Men far kunne også i perioder utstråle trygghet. Det er mulig at disse observasjoner av faren var en av grunnene til at den unge følsomme gutten som Leo Eitingen var, senere ble opptatt av å forstå – og hjelpe – mennesker som led psykisk. Men viktig i så måte var nok også at far nå begynte å undervise barna i Bibelen og Talmud, skrevet på hebraisk. Det stimulerte til refleksjon og interesse for filosofi, litteratur og menneskets psykologi. Eitingen har fortalt at han opplevde sin far som en klok mann selv om han ikke var spesiell lærd hva gjaldt verdslig viten. Rettskaffenhet, nestekjærlighet og ydmyghet, eller det som kan sammenfattes som medmenneskelighet, var sentrale elementer i farens formidling av verdier til sine barn.

I kjølvannet av første verdenskrig gikk keiserdømmet Østerrike-Ungarn i oppløsning og Böhmen og Mähren fikk uavhengighet, offisielt proklamert 28. oktober 1918 i Praha. To dager senere trådte slovakene inn i unionen og et uavhengig Tsjekkoslovakia var en realitet. Tomáš Masaryk ble erklært som president 14. november. Disse endringene medførte at i løpet av 1919 ble oppdelingen i tysksproglige og tsjekkisksproglige kommuner

opphevet. Også den tyske skolen i Lomnice ble nedlagt. Eitingers far, som hadde vært ansatt i den tysksproglige kommuneadministrasjonen, stod nå uten arbeid og valgte derfor å flytte til Pohořelice (Pohrlitz). I denne landsbyen var flertallet tysktalende og en av de eldste jødiske menighetene i Mähren var lokalisert her. Eitingers far ble heltidsansatt i den jødiske menigheten og Eitinger begynte i andre klasse på byens tysksproglige jødiske folkeskole. Samtidig fikk Eitinger regelmessig undervisning i jødisk religion av en relativt ung rabbiner som var inspirert av moderne strømninger i europeisk jødedom.

Ut fra hva han senere har fortalt, opplevde Eitinger heller ikke i Pohořelice (Pohrlitz) antisemittisme (Skjæraasen, 1988), men det var likevel aktiviteter som han som jødisk gutt ikke kunne delta i. Et minne han fortalte om derfra gir indikasjoner på at slike opplevelser av å være annerledes nok ikke har skjedd uten å sette varige psykologiske spor: Gjennom en sprekk i et gjerde stod han og observerte at "de andre" lekte uten at han (av sine foreldre?) fikk lov til å delta. Var dette kanskje kammertonen til den senere varhet for følelsene til de som ble holdt utenfor, ofrene, og hans valg om å returnere til Norge i mai 1945, der hvor han aldri opplevde seg holdt utenfor, fremfor å vende tilbake til Tsjekkoslovakia og Mähren?

Gymnas og medisinstudier i Brno (Brünn)

Det var intet gymnas i Pohořelice (Pohrlitz). Videre utdanning krevde at man reiste til Brno (Brünn) og Verein «Jüdische Schule» som var lokalisert i Hybeschgasse. Foruten 5-årig folkeskole hadde skolen også et 8-årig Reform-Real-gymnasium. Nesten tolv år gammel, i 1924, begynte Eitinger på dette gymnasiet. De første fire årene bodde han i Brno (Brünn) sammen med sin eldste søster. Selv om det ikke var skolepenger, krevde det økonomi for å leve i en annen by. Eitinger begynte derfor å gi privatundervisning mot betaling til yngre elever. En gang i uken dro han og søsteren hjem til Pohořelice (Pohrlitz).

I 1927/28 var det 177 elever på gymnaset fordelt på åtte klasser. Gymnaset hadde bare jødiske elever og de fleste lektorene var også jødiske. Det ble undervist mye i humanistiske fag, men politikk stod ikke på undervisningsplanen og politiske diskusjoner ble offisielt ikke tolerert i timene. Men en lektor, Oskar Epstein som var sterkt påvirket av Martin Buber og chassidismen. Han stimulerte elevene til å lese litteratur og til og med aviser som ikke ble regnet som *comme il faut* for gymnasetts elever. Epstein oppmuntret også elevene til å tenke selv og til å stille spørsmål ved etablerte dogmer.

Eitinger trivdes godt på gymnaset, men omgikk i denne tiden kun personer av jødisk ætt og regnet seg selv som en ganske ortodoks jøde frem til 15-16 års alder, det vil si frem til omkring 1928. På dette tidspunkt ble tsjekkisk innført som undervisningssprog også i den jødiske skolen. Det var også omkring denne tiden at Eitinger ble mer radikal. «Jeg kastet slipset» som han formulerte det. Han ble som mange andre unge jødiske menn og kvinner på den tiden inspirert av den nye sionismen med dens vekt på at jødene var ett folk, én nasjon med én religion som måtte ha sin egen stat. Sionismen den gang understreket også en spesifikk jødisk kulturell dimensjon med eget sprog, hebraisk, og egne normer. Dessuten

hadde sionismen en sosial dimensjon som tok sikte på å endre det jødiske folkets yrkesmessige sammensetning. De hadde i stor grad vært avskåret fra høyere utdanning og hadde måttet konsentrere seg om handel og finans. Alle disse aspekter ved sionismen appellerte til Eitinger og han deltok aktivt i dets ungdomsbevegelse.

I 1931, snart 19 år gammel, tok Eitinger avsluttende eksamen. Hans ønske var nå å studere sprog, litteratur og filosofi ved Masaryk-universitetet i Brno (Brünn) som var opprettet i 1919. Han beskjefteiget seg i to semestre med disse fagene og skrev blant annet en semesteroppgave i litteratur om Heinrich Heines diktning. Men det videre studiet med vekt på blant annet grammatikk og gammel kirkeslavisk fant han lite inspirerende. Han skiftet derfor over til å studere medisin. Etter krigen reflekterte han ofte over det valget. «Hadde jeg blitt sendt til Auschwitz som lektor og ikke som lege, ville jeg ikke ha vært i live i dag». Under studiet møtte han også pasienter som led av psykiske lidelser. Dette fagområdet interesserte ham og allerede som student hadde han vikariat på psykiatriske sykehus. Det var ikke lærebøker i psykiatri på tsjekkisk den gangen. Eitinger mangfoldiggjorde derfor sine forelesningsnotater og solgte disse for å livnære seg. Lite viste han eller andre om at han senere skulle bli hovedforfatter av de sentrale lærebøker i psykiatri på et helt annet sprog i et land langt mot nord, Norge.

Men salg av forelesningsnotater gav ikke nok inntekt til å kunne livnære seg som student. Han oppnådde derfor å bli huslærer hos den velstående jødiske familien Lustig hvor han underviste tvillingguttene Hans og Fritz. I 1936 døde også Eitingers mor og Lustigguttene mor, Nora, ble da en form for ny mor for Eitinger. Kontakten med familien Lustig skulle senere vise seg å være helt avgjørende for at han kunne få muligheter til å komme ut av Tsjekkoslovakia etter at nazistene hadde okkupert landet og begynte å stramme til livsbetingelsene for den jødiske befolkning. Nora Lustig var aktiv i Ligaen for menneskerettigheter som tok seg av mange av de jødiske flyktninger som kom til Tsjekkoslovakia i andre halvdel av 1930-årene i et forsøk på å unnsnippe nazistenes økende trakassering av jødene i Tyskland. Denne ligaen hadde et nært samarbeid med den norske Nansenhjelpen under ledelse av arkitekt Odd Nansen, sønn av Fridtjof Nansen. Nansenhjelpen forsøkte å skaffe gjennomreisevisum for blant annet jødiske flyktninger som ville videre til USA eller Canada.

Nansenpass

Med etterdønningene av første verdenskrig som bakteppe, mottok Europa i 1921 en strøm av russiske flyktninger som følge av borgerkrigen i landet (Store norske leksikon). Da Lenin senere samme året fratok alle eksilrussere statsborgerskapet, ble rundt 800 000 mennesker statsløse. Oppløsningen av det osmanske riket og oppblussing av tyrkisk nasjonalisme resulterte samtidig i rundt 200 000 armenske flyktninger til land som Hellas, Frankrike og Bulgaria. Fridtjof Nansen var på dette tidspunkt høykommissær for Folkeforbundet, med ansvar for russiske flyktninger. Han utviklet da ideen om et identitetskort for statsløse flyktninger. Identitetsbevisene skulle kunne brukes og anerkjennes som pass gjennom internasjonale avtaler, og ordningen ble innført i 1922. Folkeforbundet oppfordret sine medlemsland til å ta del i ordningen, og Nansen-passet ble i alt godkjent av 52 lands regjeringer. Passet gjorde det mulig for flyktningene å reise dit det var arbeid, eller

hvor man hadde slekt som man kunne oppholde seg hos. Samtidig fikk flyktningene også muligheten til å reise til et nytt land, uten å miste retten til å vende tilbake til det opprinnelige landet de hadde flyktet fra. Fra 1933 ble passet også gitt andre flyktninger, mot slutten av 1930-årene også til jødiske flyktninger blant annet fra Tsjekkoslovakia. I 1938 hadde Folkeforbundet i realiteten utspilt sin rolle og i 1940 hadde virksomheten med Nansenpass opphørt å eksistere. Omsorgen for flyktninger i verden ble da overtatt av «The Office of the High Commissioner for Refugees» i London. Omkring 450 000 Nansenpass ble utstedt. Men i Norge fortsatte Odd Nansen å lede en organisasjon som hjalp flyktninger som hadde kommet til Norge inntil de tyske okkupasjonsmyndighetene forbød organisasjonen i 1942 og sendte Odd Nansen til en konsentrasjonsleir i Tyskland.

Fra Tsjekkoslovakia til Norge

I 1937, nesten 25 år gammel tok Eitinger medisinsk embetseksamen ved Masarykuniversitetet. Han hospiterte først ved universitetssykehuset i Brno (Brünn) før han begynte å arbeide som provinslege. Men den politiske situasjonen tilspisset seg i Tsjekkoslovakia og etter bare ett år som lege ble Eitinger i mars 1938 innkalt til militærtjeneste som lege. I september 1938 inngikk de vestlige stormakter avtale med Hitlertyskland om at Hitler kunne okkupere de nordligste områdene av Böhmen og Mähren, det såkalte Sudetenland (Münchenavtalen). Men ikke bare Sudetenlandet måtte avstås. Polen og Ungarn gjorde også territoriale krav. I den forbindelse kom det til kortvarige krigshandlinger. Blant annet kom det til luftkamper mellom tsjekkosllovakiske og ungarske flystyrker. Eitinger var på dette tidspunkt løytnant i det tsjekkiske flyvåpenet og stasjonert som lege på flyplassen til de tsjekkosllovakiske flyene i Slovakia. Her unngikk han så vidt å bli drept av bomber som rammet flyplassen. Det endte med at Polen fikk sine gamle grensekrav oppfylt i Teschen, og til Ungarn måtte Tsjekkoslovakia etter tysk og italiensk «megling» i november 1938 avstå store deler av Sør-Slovakia med bl.a. Košice. Samtidig arbeidet Slovakia med støtte fra Hitlertyskland for «selvstendighet». 14.3.1939 erklærte Slovakia seg som uavhengig land og 15.3.1939 ble Böhmen og Mähren okkupert av nazistene («protektorat» Böhmen og Mähren). 15 000 jødiske flyktninger fra Tyskland og Østerrike var nå under nazistenes herredømme. Den tsjekkiske hæren ble demobilisert og dermed var Eitingers militærtjeneste avsluttet.

Under studietiden var Eitinger og de andre studentene rimelig godt orientert om nasjonalsosialismens maktovertagelse i Tyskland og de stadige økende innskrenkninger i jødernes rettigheter. De fikk høre om nazistenes bannlysning og brenning av litteratur forfattet av jødiske forfattere som Bertolt Brecht, Hugo von Hofmannsthal, Franz Kafka, Thomas og Heinrich Mann, Franz Werfel og Stefan Zweig. De tsjekkiske jødene var også kjent med Nürnberg-lovene, Krystallnatten i november 1938 og den stadige tiltagende forfølgelse av jøder heri inkludert at de ble fratatt rett til å inneha mange yrker, blant annet som leger. Eitinger forstod nå at det ikke var noen fremtid for ham i Tsjekkia og han og hans familie forsøkte å få visum til å reise til et annet land. Det fikk de ikke. Eitinger forsøkte da å flykte over grensen til Polen, men lyktes ikke. Nora Lustig og hennes tvillinger fikk Nansenpass og visum til Norge, men reiste ikke umiddelbart. Eitinger fikk også visum til Norge, men fikk initialt ikke reise ut av Tsjekkoslovakia fordi han var lege. Han ble derfor stående på en

venteliste for innreise til Norge. I oktober 1939 reise en norsk aktivist, Sigrid Hellisen Lund, til Tsjekkoslovakia for å hente en kvote på 37 barn. En måned senere fikk også Eitinger utreisetilatelse og 17de november 1939 kom han til Norge sammen med bl.a. Nora Lustig og hennes tvillinger til det han trodde skulle være frihet og et liv utenfor nazistenes rekkevidde. Eitingers far flyttet til Slovakia hvor han giftet seg igjen. En av hans søstre slo seg ned i Frankrike.

Det første oppholdet i Norge

I første omgang fikk han bolig i Oslo sammen med andre tsjekkiske flyktninger. Han fikk også ved hjelp av generalsekretæren i den Norske Lægeforening (Jørgen Haslef Berner) stilling som hospitant på Kroghstøtten sykehus, et eldre sykehus i Oslo sentrum innen fagområdet indremedisin. Eitinger lærte seg norsk og 5. april 1940 fikk han stilling som assistentlege (underordnet lege med tanke på å bli spesialist i psykiatri) ved et psykiatrisk sykehus i byen Bodø, en liten by i Nord-Norge.

Men bare fire dager senere, 9de april 1940, okkuperte Nazityskland Norge. Eitinger hadde på det tidspunkt ikke reist nordover. I stedet ble han og de andre jødiske flyktningene innlosjert på en hytte i Midt-Norge, omkring 360 km nord for Oslo. Der kom de midt oppi kamper mellom britiske og tyske fly. De reiste derfor videre vestover og kom til slutt til en Nesjestranda, en liten bygd litt syd for byen Molde på Norges vestkyst. Eitinger og de andre ble svært godt mottatt her. De oppholdt seg der til krigshandlingene i Norge var slutt (juni 1940). Derefter reiste han til Bodø for å begynne i sin legestilling. Oppholdet ble kortvarig. I november 1940 innførte de norske nazimyndigheter arbeidsforbud for jødiske leger. Direktøren ved Rønvik asyl gikk i bresjen for sin utenlandske lege, Leo Eitinger, som hadde "vist seg som en flink og energisk læge som asylet nødvendig vil gi slip på" (Hem og Børdahl, 2001). Men det nyttet ikke. Eitinger måtte derfor slutte og reiste tilbake til Nesjestranda hvor han hadde blitt så godt mottatt et ¾ år tidligere. Han arbeidet der som sagbruksarbeider, men i all stillhet arbeidet han dessuten også som lege for lokalbefolkningen.

I september 1941 begynte massedeportasjoner av jøder i Tsjekkoslovakia. Foreløpig skjedde ikke dette i Norge, men i oktober 1941 ble alle jøder systematisk registrert og fikk stemplet en rød «J» i sine legitimasjonspapirer. 20de januar 1942 fant den beryktede Wannsee-konferansen sted hvor den «endelige løsningen på jødespørsmålet» ble vedtatt. 12. mars 1942 vedtok norske nazister at jøder ikke lenger hadde adgang til Norge. En lov som hadde blitt opphevet i 1851 ble dermed gjeninnført. 16. mars 1942 ble Eitinger og andre jøder som oppholdt seg på Nesjestranda arrestert og senere ført til Ålesund, en by langs vestlandskysten av Norge, litt lenger syd enn Molde. Her ble de satt til forefallende arbeid før de i slutten av mai 1942 ble overført til Vollan fengsel som lå i byen Trondhjem som ligger i Midt-Norge, omkring 500 km nord for Oslo og vel 700 km syd for Bodø. Her ble Eitinger for første gang vitne til Gestapos vold mot fanger.

Efter noen uker ble Eitinger og de andre overført til SS-Strafgefangenenlager Falstad som lå omkring 100 km nord for Trondhjem. Leiren huset først og fremst politiske fanger, men fungerte også som transittleir for jøder som skulle transporteres til Tyskland. Leiren var preget av hardt og meningsløst tvangsarbeid. Ydmykelser og overgrep var vanlig og mange ble drept, herav flere jøder. Leiren var frem til slutten av 1943 av de verste konsentrasjonsleirene i Norge², selv om den hva gjelder grusomhet ikke på langt nær kunne måle seg med forholdene i konsentrasjonsleire i Tyskland og tilintetgjørelsesleirene i Polen. Mens Eitinger var fange ved Falstad fikk han høre at både hans far og andre jøder skulle «forflyttes» nordøstover, det vil si i realiteten drepes. Antagelig ble hans far drept i Treblinka. Eitingers bror Max ble deportert til konsentrasjonsleiren i Baranovichi in Poland og ble senere drept. Hans søster Anna og hennes mann og ni år gamle sønn døde i transittghettoen Rejowiec i Polen. Hvor de to andre søstrene, Lotte og Lola ble drept er ukjent. Debora satt fanget i Theresienstadt (Terezín) og arbeidet i leirens kontor. Hun var den eneste utenom Eitinger selv som overlevde Holocaust. Også slektningene i Ostrava ble drept i konsentrasjonsleirene i Polen.

Det var mindre enn to tusen jøder i Norge i 1942 hvilket var svært lite sammenlignet med landene i kontinentaleuropa. 25de november 1942 ble det vedtatt å arrestere alle norske jøder som ennå ikke var arrestert, men mange ble ved hjelp av norske hjelpere brakt i sikkerhet over grensen til nabolandet Sverige som var nøytralt under andre verdenskrig. Av de gjenværende ble 26de november 1942 532 jødiske fanger fordelt på 302 menn, 188 kvinner og 42 barn transportert med skipet Donau til Stettin (polsk Szczecin). DS «Donau» var et transportskip som ble brukt av den tyske Kriegsmarine til å frakte tropper mellom Tyskland og Norge. Også Eitinger skulle være med dette skipet, men hans transport fra Trondhjem til Oslo ble forsinket og rakk ikke båten. Han og en del andre norske jøder satt derfor fengslet i Oslo (Bredtvedt fengsel) inntil de 25de februar 1943 ble transportert til Stettin med fraktbåten «Gotenland». Ved ankomst Stettin ble fangene transportert i godsvogner til Berlin og etter et par dages opphold der videre til Buna-Monowitz hvor de ankom klokken tre om morgenen den 3. mars 1943. Buna- Monowitz, Auschwitz III, ble etablert i oktober 1942 av SS, på oppdrag fra IG Farben. Det var en av de tre viktigste leirene i Auschwitz-systemet, og hadde ytterligere 45 underleirer i det omkringliggende området. Leiren var oppkalt etter byen Monowice (tysk Monowitz) og lå ca. 6 km øst for byen Auschwitz hvor hovedleiren (Auschwitz I) lå. Kvinner og barn samt menn som ikke ble vurdert som arbeidsføre ble nokså raskt gasset ihjel, mens arbeidsføre menn ble installert i brakker. Som alle de andre jødene fikk Eitinger ved ankomsten stukket et kort i hånden hvor det på venstre side stod "Født.. Høyde.. Vekt.. Antall gulltenner...". Kortet skulle fylles ut av SS-leger. På høyre side stod det "Død:..". Linjen forble foreløpig åpen. Anslagsvis 772 jøder ble deportert fra Norge til tilintetgjørelsesleire i Polen. Av disse overlevde 34. Eitinger, fange nr. 105268, var en av disse få overlevende.

² I Norge var det under krigen også rene fangeleire for blant annet russiske og jugoslaviske soldater. Disse leirene var langt mer grusomme enn noen av de norske fangeleirene som ble opprettet for politiske og som også ble brukt som transittleire for jødiske fanger.

Auschwitz

Initialt ble Eitinger og de andre fangene satt til tungt fysisk arbeid, men i egenskap av lege klarte Eitinger etter noen uker å bli valgt ut som lege på sykehuset i Buna. Fordi han kunne flere sprog og behersket skrivemaskin ble han i første omgang satt i arbeide i sykehusets kontor sammen med en fangestab på 20. Arbeidet var å skrive ut dødserklæringer på instruksjon av SS-leger. Erklæringene han måtte skrive var ren diktning med den hensikt å kamuflere drap ved skyting eller mishandling som naturlige dødsfall etter alle mulige forsøk på å behandle pasienten. Han var her vitne til de ufatteligste grusomheter.

Som så mange andre slet Eitinger med å kunne «fordøye» all grusomheten og lidelsen. Han søkte derfor om og ble i juni 1943 overført til en legestilling ved den nyopprettete lille sideleiren Eintrachthütte som bare hadde 550 fanger og bestod av få brakker omgitt av enkel piggråd. Leiren lå ved byen Świątuchłowice (tysk Schwientochlowitz) som ligger 7 km vest for den regionale hovedstaden Katowice (tysk Kattowitz) og 70 km nordvest for Kraków. Leiren var tilknyttet en fabrikk for luftvernskyts. Foruten Eitinger, som primært fungerte som „indre medisiner“, var det en tsjekkisk kirurg Sperber ved sykestuen. Det ble utført operasjoner (uten narkose), men også gitt behandling for infeksjoner. Da man stort sett manglet antibiotika var imidlertid behandlingen av infeksjoner mest pleie og omsorg i den grad det var mulig. I løpet av sommeren 1944 ble Eitinger også med i en liten motstandsgruppe som ble etablert i leiren. Men også i Eintrachthütte stod SS for grusomheter med daglig mishandling og drap av fanger. Legene var dessuten underlagt SS-legen i hovedleiren Buna-Monowitz som førte regelmessig kontroll med sykestuen i Eintrachthütte og forestod seleksjon av fanger som han mente Eitinger og Sperber urettmessig lot ligge på sykestuen. Disse ble derfor drept.

I oktober 1944 ble Eitinger overført tilbake til Monowitz-Buna hvor det nå var 10 000 fanger mot 3000 da Eitinger kom der i mars 1943. I motsetning til hva tilfelle var ved hovedleiren Auschwitz kunne legene ved Monowitz-Buna sykehuset i større grad sabotere seleksjoner og gasstransporter. Her må det tilføyes at ordet sykehus er misvisende. Pasienten var stuet sammen i treetasjes stillaser, de fleste uten laken eller dyner.

Tidlig i januar 1945 fikk sykehuset inn en 16-år gammel jødisk gutt fra grensebyen Sighet i Transsylvania i Romania som en gang tilhørte Ungarn. Han måtte opereres på grunn av byller under foten. Ellers ville han bli drept. Eitinger hjalp ham før, under (det var en annen som forestod selve operasjonen) og etter operasjonen slik at han ble helt frisk og senere overlevde Holocaust. Guttens navn var Elie Wiesel som senere betraktet Eitinger som legen som hadde reddet livet hans.

Få dager senere, 17de januar 1945, ble sykehuset evakuert på grunn av de fremrykkende russiske styrkene. Eitinger var av de siste som forlot leiren. Marsjen vestover var mot en underleir av Auschwitz, konsentrasjonsleiren Gleiwitz (polsk Gliwice) som lå omkring 70 km vest for Monowitz. Fangene måtte, tynnkledde som de var, vasse i dyp sne og i isende vind

uten skikkelig fottøy og med lite mat. Under denne marsjen holdt Eitinger på å gi opp av psykisk og fysisk utmattelse, men takket være venner, blant annet Julius Paltiel, og tidligere pasienter maktet han å slepe seg videre. De som ikke klarte å gå ble skutt. Transporten videre fra Gleiwitz var i åpne kuvogner og gikk gjennom Mähren og Böhmen via Praha. Eitinger (og Elie Wiesel) ble sendt videre til konsentrasjonsleiren Buchenwald.

Buchenwald

Konzentrationslager (KZ) Buchenwald lå like ved byen Weimar. Her møtte Eitinger norske studenter. Disse hadde hatt bedre betingelser enn andre fanger og kunne skaffe bedre klær og mat til de norske jødene (som Eitinger nå ble oppfattet som). I Buchenwald ble Eitinger satt til å være schreiber i en gjennomgangsblokk. Det innebar å holde orden på hvem som ankom og ble transportert videre. Før leiren ble frigjort av amerikanske styrker 11de april 1945 forsøkte SS å transportere vekk jødiske fanger for å drepe disse. Eitinger skrev da en falsk dødsattest på seg selv slik at han ikke risikerte å bli trukket ut for videre transport. (Han tok identiteten til en tsjekkisk fange som var død samme natt). Det tok imidlertid tid fra frigjøringen av leiren til Eitinger og de andre få overlevende norske jødene kunne reise fra Buchenwald. I mellomtiden virket Eitinger som lege i leiren.

Nesten hele Eitingers familie og flertallet av slektningene var drept i Holocaust. Samtidig hadde han minnene om den gode mottagelse han hadde fått den gang han kom til Norge første gang. Både i Auschwitz og i Buchenwald hadde han dessuten også først og fremst hatt kontakt med norske jøder og ingen fra Tsjekkoslovakia (som hadde havnet i andre tilintetgjørelsesleire). Antagelig var det disse forhold som gjorde at Eitinger valgte å reise tilbake til Norge sammen med fire andre norske jøder: Assor og Arie Hirsch, Julius Paltiel og Sammy Steinmann. Men først etter en måned, 15de mai, fikk de transport nordover. 17de mai, den norske nasjonaldagen, kom de til Padborg, en dansk by ved grensen til Tyskland (Schleswig-Holstein). Reisen gikk videre til Norge og etter et par dager i Norges hovedstad Oslo reiste han videre til Nesjestranda hvor han tidligere hadde møtt så mye varme og omsorg.

Norsk statsborger og professor ved Universitetet i Oslo

Efter kort tid på Nesjestranda fikk han tilbud om å være lege ved et sykehus i Mosjøen som var opprettet for russiske krigsfanger som hadde overlevd krigen. Mosjøen er en liten by i Nord-Norge, ca 400 km nord for Trondheim og vel 300 km syd for Bodø. Etter kort tid der reiste han opp til Bodø for å begynne i stillingen som underordnet lege han hadde fått i april 1940. Det tok litt tid før alle formalia var i orden og etter en måned i Bodø hadde han et kort opphold som kandidat ved Hamar sykehus, en by omkring 100 km nord for Oslo, før han begynte i fast stilling ved sykehuset i Bodø (Rønvik sykehus). Mens han var her søkte han om og fikk innvilget norsk statsborgerskap.

Elisabeth ("Lisl") Kohn (30.11.1914–14.3.1999) var datter av bankmann Robert Kohn og Marianne Weiszl. Lisl hadde overlevd jødeforfølgelsen ved å komme seg til London. I

1945 flyttet hun til sin søster i Stockholm i Sverige. Hun og Leo Eitinger hadde møtt hverandre allerede i 1931. Ved en tilfeldighet fikk de vite at Eitinger hadde overlevd. De inviterte ham over til Stockholm. Dette møtet medførte at Lisl og Leo senere, i 1946, ble gift.

Tilbake i Norge var Eitinger høsten 1945 et av vitnene i rettsaken mot den norske naziføreren Vidkun Quisling. Han var blant annet sentral for at lovene om at jøder ikke lenger var ønsket i Norge ble innført, og hadde vært talsmann for å fjerne jødene fra Norge og dermed også medansvarlig for at disse ble drept. Under rettssaken fortalte Eitinger om det han hadde sett og opplevd i Auschwitz. (Quisling ble dømt til døden som landsförræder og henrettet). Det var første gang Eitinger ble en offentlig kjent mann i Norge.

Etter tre år ved det psykiatriske sykehuset Rønvik i Bodø flyttet Lisl og Eitinger til hovedstaden Oslo. Her var han først kandidat ved en medisinsk avdeling (Lovisenberg sykehus). Han begynte så som ulønnet hospitant ved Universitetets psykiatriske klinikk. Han fikk etterhvert fast stilling og avanserte fra kandidat til assistentlege (1950-1952) og senere reservelege (1952-1954). (Reservelege betegnet en lege som hadde flere års erfaring som psykiater uten at det krevdes formell spesialisterfaring). Han ble etterhvert godkjent spesialist i psykiatri og ble assisterende overlege (1954-1966), docent ved Universitetet i Oslo og dermed nestkommanderende ved klinikken. Dette var en prestisjefyllt stilling i norsk psykiatri. Ved siden av arbeidet ved Psykiatrisk klinikk var Eitinger psykiatrisk konsulent for Forsvaret 1952–57. Da sjefslegen for Universitetets psykiatriske klinikk, professor Gabriel Langfeldt, fratrådte i 1966, ble Leo Eitinger av den norske Kongen i statsråd utnevnt til professor i psykiatri ved Universitetet i Oslo og ble den nye sjefen (administrerende overlege) for Universitetets psykiatriske klinikk. Denne stillingen hadde han inntil han gikk av for aldersgrensen i 1982, 70 år gammel. Han fortsatte imidlertid sitt humanistiske og faglige engasjement etter at han gikk av med pensjon. Blant annet var han en periode psykiater ved Det norske Radiumhospital, et spesialsykehus for kreftsyke mennesker.

Psykiske arr

Selv om Eitinger hadde overlevd og i egenskap av lege selv unngått å bli mishandlet på det mest ekstreme, hadde han som de fleste andre overlevende fått varige psykiske arr. Han hadde vært vitne til fornedrelse, mishandling, tortur og drap av mennesker i et omfang og med en grusomhet som vi som er født etter dette mørke kapittelet i Europas historie aldri helt ut vil kunne forstå og fatte. Dagene i tilintetgjørelsesleirene hadde vært fylt av psykisk smerte og angst. Uendelig angst. Denne angsten ble han aldri helt kvitt selv om han forsøkte å skjule dette for vi som hadde det privilegium å bli kjent med ham. Vi kunne også observere at han fra tid til annen kunne være oppfarende. Spesielt reagerte han negativt på kolleger som var unnvikende og i liten grad turde å gi uttrykk for egne meninger og selvstendig refleksjon. De som imidlertid var rett frem, ærlige og åpne hadde han både varme og respekt for. Også hvis disse noen ganger gav uttrykk for uenighet med hans synspunkter.

Eitinger bar heller ikke hat til tyskere generelt selv om minnene om de grusomheter Hitler og hans håndlangere i Gestapo og SS hadde påført ham og andre uskyldige mennesker kun på grunnlag av at de hadde en annen religion eller hadde en annen etnisk bakgrunn ikke ble borte. Han hadde således i årene etter krigen vitenskapelig kontakt også med tyske forskere, men da kun slike som ikke hadde deltatt i nazistenes grusomheter. Han var heller ikke negativ til at vi som var hans elever etablerte samarbeid med den nye etterkrigsgenerasjonen av tyske leger, psykiatere og forskere.

Eitinger sluttet heller ikke med å bry seg om forholdene i Tsjekkoslovakia. Da sønnen og dennes kone til en av hans jødiske barndomsvenner ble utvist fra Tsjekkoslovakia på grunn av politisk opposisjonell virksomhet, skaffet han disse visa til Norge og hjalp dem med å etablere et nytt liv i Norge.

Vitenskapelig aktivitet

Kort tid etter at han var kommet tilbake fra konsentrasjonsleirene, gav han sin førstehåndsberetning om "sykehusbehandlingen" i Auschwitz, men det skulle gå 10 år før han orket å begynne studier av senfølger etter konsentrasjonsleiropphold. De første årene omhandlet hans vitenskapelige virksomhet psykiatriske temaer. Men i 1950 begynte han å nærme seg temaer knyttet til stress. Det første vitenskapelige arbeid med relasjon til stress var riktignok kun en randstudie til det som senere ble hans forskningsmessige hovedfokus. Han begynte å se på militærpsykiatri (Eitinger, 1950, 1955) og derefter gjennomførte han en studie av hvilken effekt militærtjeneste kunne ha på unge menn. Denne studien, *Militærlivets innflytelse på unge norske menns psykiske liv* utgitt i 1955, ble belønnet med Kongens gullmedalje. Der sammenlignet han en militærpsykiatrisk pasientgruppe med en kontrollgruppe. Han publiserte også et arbeid om krigsskader og trygdeforhold (Eitinger, 1955).

I årene etter krigen var oppmerksomheten rettet mot overgriperne, torturistene, SS-folkene. Hvordan var de som mennesker? Hva hadde drevet dem til å utføre slike grusomme handlinger? Men hva med de som hadde overlevd, ofrene? De som livet hadde brukket. Som hadde mistet den grunnleggende tryggheten i forhold til andre mennesker som vi alle er helt avhengig av for å kunne ferdes blant andre og ha et godt liv. De som fór sammen i intens angst bare en dør brått ble åpnet og som aldri hadde en natts hvile, men om og om igjen ble forfulgt og måtte sloss for å komme unna. Og deres kjære. Som hadde hatt en stolt og trygg ektefelle, far eller mor, men som nå levde sammen med et forknytt og kuet menneske som når som helst kunne eksplodere ved små dagligdagse hendelser, og som også kunne ty til alkohol i et hjelpeløst forsøk på å dempe den altomgripende, diffuse angsten.

Eitinger begynte å nærme seg disse problemene ved først å studere hvilke psykiatriske implikasjoner det kunne ha å være flyktning i et annet land. Her omtaler han utryggheten flyktninger opplever når de kommer til et nytt land med et fremmed sprog og til dels fremmede og oftest usagte spilleregler for sosial omgang. Han påpeker også hvordan

personer som i sitt hjemland kan ha hatt viktige sosiale posisjoner plutselig opplever å være degradert, ikke minst fordi de ikke behersker sproget. Studiet resulterte i en avhandling for den medisinske doktorgrad (tilsvarende tysk habilitationsarbeid), *Psykiatriske undersøkelser blant flyktninger i Norge*, i 1958. Han kunne vise at hyppigheten av sinnssykdommer hos flyktninger var fem ganger høyere enn i normalbefolkningen. Særlig stor var oversykkeligheten for reaktive psykoser. I et senere arbeid med Berthold Grünfeld (1966) kunne han vise at det er i den første tid av en flyktnings tilværelse at risikoen for sammenbrudd er størst. Sin viten om psykiatriske lidelser hos flyktninger har han latt komme befolkningen til gode i foredrag og artikler, samt bøkene *Fremmed i Norge* og *Strangers in the World* (begge 1981).

Men i løpet av 1950-årene ble det åpenbart at mange som hadde vært involvert i alvorlige krigshandlinger og personer som hadde overlevde konsentrasjonsleiropphold i økende grad slet med helseproblemer, fysiske som psykiske. Veteraner i det norske Krigsinvalidforbundet tok derfor kontakt med sanitetsgeneral Torstein Dale. Det resulterte i opprettelse av en legekommisjon. Denne bestod av åtte leger under ledelse av professor i sosialmedisin, Axel Strøm. Eitinger var et av medlemmene. Gruppen undersøkte 223 fanger med psykiske lidelser. 80 % av fangene hadde det som danske og franske forskere noen år tidligere hadde kalt KZ-syndromet. De mest fremtredende symptomene var minsket utholdenhet, hukommelses- og funksjonssvikt, følelsesmessig ustabilitet, depresjon, økt irritabilitet og nervøsitet (angst), søvnforstyrrelser, hodepine, svimmelhet og tendens til sosial isolasjon. Noen utviklet også en mistroisk holdning til verden, følelse av håpløshet og indre tomhet, fremmedfølelse og en kronisk følelse av konstant å være truet og ansent (vedvarende personlighetsforandring etter katastrofale livshendelser). Det ble påvist at KZ-syndromet var knyttet til fangenskapets varighet så vel som til den psykiske og fysiske brutalitet fangene hadde vært utsatt for som f.eks. tortur, fysisk mishandling, hodeskader men også i noen grad ernæringsmangel. Viktig var også at man påviste at alder ved arrestasjonen, psykiske lidelser i familien, oppvekstforhold og tidligere psykiske lidelser i liten grad syntes å ha betydning for utvikling av KZ-syndromet. Dette var revolusjonerende resultater fordi funnene indikerte at det var de ytre hendelser og ikke svakheter ved ofrene som forårsaket lidelsene.

Eitinger gjennomførte etter dette flere systematiske studier av overlevende etter konsentrasjonsleiropphold, til dels sammen med andre leger og forskere som blant annet Axel Strøm og Finn Askevold. Denne undersøkelsen ble publisert i en bok som utkom i 1964 (*Concentration camp survivors in Norway and Israel*). I 1966 undersøkte Eitinger og medarbeidere, bla.a. Axel Strøm, overlevende av *alle* kategorier i den norske fangebefolkning og sammenlignet deres psykiske og fysiske helse med et utvalg av den vanlige norske befolkning som ikke hadde vært arrestert. Resultatene ble publisert i en bok som betraktes som en klassiker innen studiet av ofres skjebne, *Mortality and Morbidity after Excessive Stress* (1973). I 1996 ble Eitingers studier av overlevende etter konsentrasjonsleiropphold og andre former for tortur og mishandling omtalt av *International*

Society of Traumatic Stress Studies som et de mest betydningsfulle arbeider om traumer i det 20de århundre. I denne studien kunne de vise at eksfangene hadde en klar overdødelighet i etterkrigstiden. De som var i live på undersøkelsestidspunktet var statistisk sett en gruppe med tydelig oversykelighet, sammenlignet med en matchet kontrollgruppe nordmenn som ikke hadde vært utsatt for tilsvarende traumatiske opplevelser som eksfangene. Overdødeligheten gjaldt praktisk talt alle sykdomsgrupper.

Særdeles viktig var også at han viste at hvis påkjenningene var langvarige og ekstreme ville nesten alle få psykiske og legemlige senfølger, men også at symptomene og funksjonssvikten kunne komme til overflaten mange år senere og at dødeligheten var forøket. Dette arbeidet resulterte i at Verdens helseorganisasjon i 1993 i sitt nye klassifikasjonssystem for sykdommer og lidelser, ICD-10, inkluderte en helt ny diagnosekategori: "Vedvarende personlighetsforandringer etter katastrofale livshendelser". For øvrig den eneste "norske" diagnosen i ICD-10. Ofrene var ikke lengre glemt. Ikke minst takket være Eitingers forskning ble derfor viktimologi, læren om ofrene, ble etablert som eget fagområde i medisinen. Det er derfor heller ikke tilfeldig at Universitetet i Oslo, Lisl og Leo Eitingers pris, (opprettet 1994) årlig deler ut en årlig menneskerettighetspris, Universitet i Oslos menneskerettighetspris, Lisl og Leo Eitingers pris. Prisen sikter inn mot personer som kjemper for menneskers verdighet og forsvarer deres ukrenkelighet.

Annen faglig virksomhet

Eitinger publiserte også en rekke populærvitenskapelige arbeider. Sammen med Nils Retterstøl, docent og senere professor, utgav han 1962 *Hvordan oppstår nevroses* og 1970–73 en trebinds lærebok i psykiatri, som senere utkom i en rekke omarbeidede utgaver. Denne boken lever i dag videre i beste velgående med en av Eitingers elever som av ham ble bedt om å føre boken videre som hovedredaktør.

Eitinger var i mange år styremedlem i Norsk Psykiatrisk Forening (formann 1963–67), og han var foreningens eneste norske æresmedlem. En tid var han formann i Psykiatrisk seksjon i Den rettsmedisinske kommisjon, og han var president ved de nordiske psykiaterkongresser 1962 og 1987. Han ble innvalgt medlem av Det Norske Videnskaps-Akademi 1971 og var æresmedlem og korresponderende medlem av flere utenlandske vitenskapelige selskaper og psykiatriske foreninger. Det bør også nevnes at Eitinger var vest-Europas representant da Verdens psykiatriske forening utarbeidet Hawaii-deklarasjonen som omhandler etiske retningslinjer for psykiatere. I tillegg arbeidet Eitinger aktivt i Komitéen for jødene i Sovjet og var med å organisere en stor internasjonal høring i Oslo om antisemittisme.

Eitinger var både teoretisk og i sin holdning eklektiker, med en kritisk holdning til både psykoanalyse og ekstrem biologisme. Dette kommer også til uttrykk i hans faglige forfatterskap. Men i Norge huskes Leo Eitinger først og fremst som en samfunnsengasjert humanist. Jødesak, krigsskadesaker, minoritetsgrupper og saker hvor urettferdighet var

begått, engasjerte ham sterkt. Han identifiserte seg med ofrene og var ikke redd for å si sin mening. Han hadde således sterk innflytelse i Norge.

Priser og utmerkelser

I 1973 ble han utnevnt til æresmedlem av Den tjekkoslovakiske psykiatriske forening som takk for utviklingen av kollegiale og vitenskapelige forbindelser mellom forskere i Norge og Tsjekkoslovakia. Samme år mottok han også Bergen-Belsen International award (1973). I 1988 mottok han Fritt Ord-prisen. I 1995 mottok han World Veterans Federation's Prize for hans innsats for krigsveteraner. Han har også fått en rekke andre norske, blant annet Norges røde kors ærespis, og utenlandske utmerkelser og æresbevisninger, blant annet var han æresmedlem i de foreningen for rettspsykiatri i Australia og New Zealand. Han mottok også pris av dokumentasjonssenteret for ekstremt stress i Köln. I 1978 ble han utnevnt til kommandør av St. Olavs Orden, en av de høyeste ordener en norsk sivilperson kan motta.

Faglig ettervekst

Inspirert av blant annet Leo Eitinger og egne erfaringer som lege under Koreakrigen utviklet psykiater Arne Sund faget katastrofepsykiatri i Norge og ble senere professor i faget, den første professor i katastrofepsykiatri i verden knyttet til Universitetet i Oslo kombinert med en overlegestilling ved det norske forsvarets sanitet (Joint medical services). Senere ble hans forskning fulgt opp blant annet av Sunds arvtager professor Lars Weisæth. En senere konsekvens av Sund og Weisæths arbeider ble opprettelsen av et senter for vold og traumatisk stress knyttet til universitetet i Oslo. Andre elever av Eitinger er professor Astrid Nøklebye Heiberg som blant annet var forbruker og administrasjonsminister i den norske regjering, president i Norges Røde kors og president i Det internasjonale forbundet av Røde Kors- og Røde Halvmåne-foreninger (IFRC) 1997–2001, samt professor Ulrik Fredrik Malt.

Sluttord

Men hvordan kan det ha seg at Eitinger ikke endte opp fylt av hat og hevnløst selv om også han for oss som kjente ham, hadde fått varige sjelelige arr. Spørsmålet berører lidelsens mysterium og derfor livets mysterium. Hverken Eitinger eller andre som har arbeidet med lidelse og hvordan den best kan mestres, kan gi oss noe endelig svar på dette. Til syvende og sist kommer vel de fleste til et punkt hvor man i vanlig rasjonell forstand står uforstående overfor det mysterium som livet og lidelsen er.

Imidlertid peker både erfaring og de studier som er utført på mestring av lidelse på et sentralt punkt ved dette grunnleggende spørsmål ved tilværelsen. Nemlig evnen til å kunne bevare et overordnet perspektiv på hendelsene uansett hvor grusomme de er. Sachnowitz, en av de få norske jøder som overlevde Auschwitz har formulert det slik i sine memoarer (1976): "I denne harde tiden synes jeg at jeg iblant skimtet et glimt også av en annen mening: Opplevelsen av skjønnhet. Fantet det da skjønnhet i et skyggerike der former forsvant og farver falmet av mangel på lys? I vanlig forstand ikke.

Men hva er skjønnhet? Det er med skjønnhet som med godhet, vil jeg tro. Det er i mennesket selv at verdiene eksisterer, vokser og utfolder seg. ... Og nettopp slik kunne skjønnheten manifestere seg også i fangeleiren. En sjelden gang og i små, brå glimt. Stillheten som kunne senke seg over myrlandet i en gitt stund, som om all lyd var blitt enig om to minutters stillhet for de døde. En klar og høstlig stjernekveld, når vinden var gunstig så vi ikke merket nedfallet fra krematorieskorstenene. En sommerfugl som flagret mellom piggrådene, ugripelig som farvebrytningen gjennom et spektrum. Alt dette var stunder av skjønnhet som løftet oss opp av gjørmene, sviket og robotlivet. Som røpet at livet hadde mening, men at veien frem gikk gjennom vårt eget sinn”.

Eitinger formulerte det slik: I Auschwitz opplevde jeg at mennesker kan utfolde ufattelig grusomhet, men jeg opplevde også mennesker kan utvise ufattelig godhet.

Vitenskapelige bøker forfattet av Leo Eitinger og medarbeidere.

Eitinger L. Militærlivets innflytelse på unge norske menns psykiske liv. En klinisk og socialpsykiatrisk undersøkelse. Oslo: Universitets psykiatriske klinikk 1955

Psykiatriske undersøkelser blant flyktninger i Norge. Oslo: Universitetsforlaget 1958 (Habitationsarbeid).

Eitinger L. Concentration Camp Survivors in Norway and Israel, 1964

Immigranternes psykologiska problem, i D. Schwarz (red.): Identitet och minoritet. Teori och politik i dagens Sverige, Stockholm 1971, s.132–163

Eitinger L, Strøm A. Mortality and Morbidity after Excessive Stress. A Follow-up Investigation of Norwegian Concentration Camp Survivors (sm.m. A. Strøm), 1973

Eitinger L. Universitets psykiatriske klinikk 1926-1976. Oslo: Universitetet i Oslo, (1976.

Eitinger L. Psychological & medical effects of concentration camps: Research bibliography Haifa: Ray D. Wolfe Centre for Study of Psychological Stress. 1980; Haifa: University of Haifa.

Eitinger L, Strøm A. Mortality and morbidity after excessive stress. Oslo: Universitetsforlaget, 1973.

Eitinger L, Rieber-Mohn H. Retten til å overleve. En bok om Israel, Norge og antisemittismen. Oslo: 1976

Eitinger L. Psychological & medical effects of concentration camps: Research bibliography. Haifa: Ray D. Wolfe Centre for Study of Psychological Stress, University of Haifa, 1980.

Eitinger L. Fremmed i Norge, 1981

Eitinger L, Schwarz D. Strangers in the World. Bern: H. Huber, 1981

Eitinger, Leo. The antisemitism in our time: A threat against us all. Oslo: The Nansen Committee, 1984. .

Eitinger L. Datamenneske eller medmenneske? Fra homo sapiens til homo humanus Oslo: Cappelen, 1984.

Eitinger L. Mennesker blant mennesker: en bok om antisemittisme og fremmedhat. Oslo: Cappelen, 1985

Eitinger L, Krell, R. The psychological and medical effects of concentration camps and related persecutions on survivors of the Holocaust: A research bibliography. Vancouver: University of British Columbia Press, 1985.

Eitinger L, Vold O, Weisæth L. Krigsskader og senvirkninger. Krigspensjonering gjennom 50 år. Oslo: Rikstrygdeverket 1995

Lærebøker i og om psykiatri

*Anchersen P, Eitinger L. **Nervøse lidelser og sinnets helse. Oslo: Aschehoug 1955***

Eitinger L. Nevroser (sm.m. N. Retterstøl), 1970 (3. utg. Kriser og nevroser, 1979, 5. utg. sm.m. N. Retterstøl og A. A. Dahl, 1991)

Eitinger L, Retterstøl N. Hvordan oppstår nevroser? Kortfattet oversikt over nevroseteorier. Oslo: Universitetsforlaget 1971

Eitinger L, Retterstøl N. Psykoser (sm.m. N. Retterstøl), 1973 (3. utg. Psykoser og organisk betingede sinnslidelser (sm.m. N. Retterstøl og U. F. Malt), 1984. (Denne boken ble i 1994 slått sammen med Kriser og nevroser og Rettspsykiatri til en samlet lærebok i psykiatri med L. Eitinger, N. Retterstøl, A. A. Dahl og U. F. Malt som redaktører. Den siste utgaven av boken utkom i 2012 med Malt som hovedredaktør).

Eitinger L, Dalgard OS, Heiberg AN. Glimt fra psykiatrisk forskning. En populærvitenskapelig framstilling av forskningen ved Universitetets psykiatriske institutt i Oslo. Oslo: Universitetsforlaget, 1976

Bøker om Leo Eitinger

Og livet gar videre--": Ekstreme påakjenninger, menneskets reaksjoner. Festskrift til Leo Eitinger på 70-årsdagen 12. desember 1982. Oslo: Universitetsforlaget 1982. .

Genefke I. Leo Eitinger (obituary). Journal of Traumatic Stress 1997; 10:

Annen informasjon om Eitinger

Konferanse om Leo Eitinger ved Masarykuniversitet i anledning 100-års markeringen for hans fødsel. Hovedansvarlig Responsibility Assoc. Professor PhDr. Miluše Juříčková, CSc. (<http://www.muni.cz/events/calendar/35778606>).

Mendelsohn O. *Jødene i Norge. Historien om en minoritet.* Oslo: 1992

Tidsskriftpublikasjoner av Eitinger tilgjengelig i Pubmed

Eitinger L. «Sykehusbehandlingen» i Auschwitz. *Tidsskr Nor Laegeforen.* 1948 Sep 1;68(17):437-40

Eitinger L. A follow-up study of patients discharged from Rønvik Mental Hospital during the period 1938-1941; 215 treated and 232 nontreated cases. *Acta Psychiatr Neurol.* 1950;25(1):33-60.

Jervell O, **Eitinger L.** Angina pectoris and anginoid pain. II. Treatment of angina pectoris. *Nord Med.* 1950 Mar 3;43(9):369-71.

Eitinger L. Organization of military psychiatry in wartime. *Tidsskr Nor Laegeforen.* 1950 Sep 15;70(18):579-82.

Eitinger L, Vislie H. Mesantoin premedication and electroshock therapy. *Nord Med.* 1950 Nov 17;44(46):1831-2.

Eitinger L. Aponia; is aponia always a hysterical symptom? *Acta Psychiatr Neurol Scand.* 1953;28(1):27-34.

Eitinger L. Treatment of mental disorders in military personnel. *Tidsskr Nor Laegeforen.* 1953 Apr 1;73(7):255-8.

Eitinger L. (Ukjent tittel). *Nord Med.* 1951 Jun 13;45(24):915-8.

Eitinger L. Presenile dementia (Alzheimer's & Pick's diseases). *Acta Psychiatr Neurol Scand.* 1954;29(4):411-21.

Eitinger L. Studies in neuroses. *Acta Psychiatr Neurol Scand Suppl.* 1955;101:5-47

Eitinger L. War injuries and RTV. *Tidsskr Nor Laegeforen.* 1955 Apr 1;75(7):233-5

Eitinger L. Military psychiatric problems in peacetime. *U S Armed Forces Med J.* 1955 Jun;6(6):866-77

Eitinger L. A follow-up study of neuroses. *Acta Psychiatr Neurol Scand Suppl.* 1956;106:265-74;

Flottorp G, Wille C, **Eitinger L**. The influence of electric shock treatment (ECT) on the acuity of hearing. *Acta Otolaryngol*. 1957 Jan;47(1):24-32.

Eitinger L, Laane CL, Langfeldt G. The prognostic value of the clinical picture and the therapeutic value of physical treatment in schizophrenia and the schizophreniform states. *Acta Psychiatr Neurol Scand*. 1958;33(1):33-53.

Eitinger L. Contribution of psychosomatic medicine to current knowledge of causes of diseases. *Nord Med*. 1959 Jan 15;61(3):87-91

Eitinger L. The significance of brain atrophy in psychiatric disorders. *Nord Med*. 1959 Feb 19;61(8):301-3.

Eitinger L. The incidence of mental disease among refugees in Norway. *J Ment Sci*. 1959 Apr;105(439):326-38

Eitinger L. Psychiatric investigations among refugee patients in Norway. With some remarks on the causal chains in mental disorders. *Ment Hyg*. 1960 Jan;44:91-6.

Eitinger L. The symptomatology of mental disease among refugees in Norway. *J Ment Sci*. 1960;106:947-66.

Eitinger L, Retterstol N, Sund A. Meprobamate; habituation and addiction to the preparation. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 1960 Oct 1;80:914-7.

Eitinger L. Theories of neurosis. *Nord Med*. 1960 Nov 10;64:1425-32.

Eitinger L. Constitutional versus psychogenic factors in depression. *Acta Psychiatr Scand Suppl*. 1961;37(162):261-6.

Eitinger L. Resultant psychiatric conditions in former concentration camp prisoners. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 1961 Jul 1;81:805-8.

Eitinger L. Pathology of the concentration camp syndrome. Preliminary report. *Arch Gen Psychiatry*. 1961 Oct;5:371-9.

Eitinger L, RETTERSTOL N, SUND A. Meprobamate addiction and habituation. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 1962 Jan 1;82:5-8.

Eitinger L. Refugees and concentration camp survivors in Norway. *Isr Med J*. 1962 Jan-Feb;21:21-7

Eitinger L. Concentration camp survivors in the postwar world. *Am J Orthopsychiatry*. 1962 Apr;32:367-75.

- Strøm A, Refsum SB, **Eitinger L**, Grønvik O, Lønnum A, Engeset A, Osvik K, Rogan B. Examination of Norwegian ex-concentration-camp prisoners. *J Neuropsychiatr*. 1962 Sep-Oct;4:43-62.
- Bratfos O, **Eitinger L**. psychosis in patients with narcolepsy. Report of a case]. *Nord Psykiatr Tidsskr*. 1963;17:220-6.
- EITINGER L**. Schizophrenia and persecution. *Acta Psychiatr Scand*. 1964;40:SUPPL 180:141+.
- Nathan TS, **Eitinger L**, Winnik HZ. A psychiatric study of survivors of the nazi holocaust. A study in hospitalized patients. *Isr Ann Psychiatr Relat Discip*. 1964 Apr;2:47-80.
- Eitinger L**. anorexia nervosa. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 1964 May 15;84:818-23.
- Eitinger L**. Former concentration camp inmates in Norway and in Israel. *Nord Med*. 1964 Oct 15;72:1207-13.
- Svenneby G, Kvamme E, **Eitinger L**. Levomepromazine (nozinan) medication as a source of error in the laboratory diagnosis of phenylketonuria. *Scand J Clin Lab Invest*. 1965;17:260-4.
- Eitinger L**. The first basic course on psychiatry. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 1965 Feb 1;85:171-3.
- Eitinger L**. Concentration camp survivors in Norway and Israel. *Isr J Med Sci*. 1965 Sep;1(5):883-95.
- Eitinger L**. Gabriel Langfeldt. *Int J Neuropsychiatry*. 1965 Dec;1(6):603-4.
- Eitinger L**, Grünfeld B. Psychoses among refugees in Norway. *Acta Psychiatr Scand*. 1966;42(3):315-28.
- Eitinger L**. Psychiatric symptoms of brain injury and their treatment. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 1966 Apr 1;86(7):462-6.
- Eitinger L**. Qualitative disturbances of consciousness in psychiatry]. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 1967 Oct 25;87(20):Suppl:1790-5.
- Eitinger L**. Consciousness and disturbances of consciousness. Definitions]. *Tidsskr Nor Laegeforen*. 1967 Oct 25;87(20):Suppl:1733-6.
- Bratfos O, **Eitinger L**, Tau T. Mental illness and crime in adopted children and adoptive parents. *Acta Psychiatr Scand*. 1968;44(4):376-84.
- Eitinger L**. Late sequela of long-lasting stress during wartime. Part I. Sykepleien. 1968 Mar 1;55(5):116-8
- Eitinger L**. Late sequela of long-lasting stress during wartime. Part II. Sykepleien. 1968 Mar 15;55(6):146-9

Eitinger L. *Rehabilitation of concentration camp survivors (following concentration camp trauma).* *Psychother Psychosom.* 1969;17(1):42-9.

Eitinger L. *Anorexia nervosa. Preliminary report about a follow-up study.* *Nord Psykiatr Tidsskr.* 1969;23(2):138-52.

Eitinger L. *Psychosomatic problems in concentration camp survivors.* *J Psychosom Res.* 1969 Jun;13(2):183-9.

Eitinger L. *Depression--suicide and attempted suicide.* *Tidsskr Nor Laegeforen.* 1969 Jun 10;89(11):Suppl:920-7.

Eitinger L. *Comprehensive psychiatric care in the city of Oslo.* *Cesk Psychiatr.* 1970 Apr;66(2):75-7.

Eitinger L. *The concentration camp syndrome. (Former Norwegian inmates of German concentration camps).* *Cesk Psychiatr.* 1970 Oct;66(5):257-66.

Eitinger L. *Organic and psychosomatic aftereffects of concentration camp imprisonment.* *Int Psychiatry Clin.* 1971;8(1):205-15.

Eitinger L. *Mortality and morbidity following excessive stress.* *Cesk Psychiatr.* 1973 Aug;69(4):209-18.

Eitinger L. *A follow-up study of the Norwegian concentration camp survivors' mortality and morbidity.* *Isr Ann Psychiatr Relat Discip.* 1973 Sep;11(3):199-209.

Eitinger L. *Coping with aggression.* *Ment Health Soc.* 1974;1(5-6):297-301.

Eitinger L. *The rule on euthanasia is impossible.* *Nord Med.* 1974 Jun;89(6):168.

Eitinger L, Heiberg A, Sifneos P, Waldenstrom E. *Psychotherapeutic problems, research and plans at the Psychiatric Department, University of Oslo.* *Psychother Psychosom.* 1975;25(1-6):221-4.

Eitinger L. *Legal responsibility and special compulsory legal reactions. Comments to the penal law councils' proposition.* *Tidsskr Nor Laegeforen.* 1975 Jan 30;95(3):147-51.

Eitinger L. *Jewish concentration camp survivors in Norway.* *Isr Ann Psychiatr Relat Discip.* 1975 Dec;13(4):321-34.

Eitinger L. *Concept of neuroses through 200 years (1776-1976).* *Tidsskr Nor Laegeforen.* 1976 Nov 30;92(33):1735-6.

Eitinger L. *The thought of euthanasia has gone astray.* *Tidsskr Nor Laegeforen.* 1978 Apr 30;98(12):648-9.

- Eitinger L, Weisaeth L.** *The Stockholm syndrome. Tidsskr Nor Laegeforen.* 1980 Feb 20;100(5):307-9.
- Eitinger L.** *Jewish concentration camp survivors in the post-war world. Dan Med Bull.* 1980 Nov;27(5):232-5.
- Eitinger L, Strøm A.** *New investigations on the mortality and morbidity of Norwegian ex-concentration camp prisoners. Isr J Psychiatry Relat Sci.* 1981;18(3):173-95.
- Eitinger L.** *Organic brain diseases in psychiatry. Tidsskr Nor Laegeforen.* 1981 Jan 20;101(2):143-4
- Fossum A, Hauff E, Malt U, **Eitinger L.** *Psychological and social consequences of torture. A pilot study. Tidsskr Nor Laegeforen.* 1982 Apr 20;102(11):613-6.
- Rieck M, **Eitinger L.** *Controlled psychodiagnostic studies of survivors of the Holocaust and their children. Isr J Psychiatry Relat Sci.* 1983;20(4):312-24.
- Eitinger L.** *Experiences in war and during catastrophes and their effects upon the human mind. J Oslo City Hosp.* 1984 Sep;34(9):75-83.
- Eitinger L, Holen A.** *Posttraumatic stress and medical questions related to compensation. Tidsskr Nor Laegeforen.* 1986 Sep 30;106(27):2228-30.
- Eitinger L.** *Methods of torture and its consequences. Tidsskr Nor Laegeforen.* 1989 Jun 20;109(17-18):1860
- Eitinger L.** *Concentration camp imprisonment and psychological traumatization. Psyche (Stuttg).* 1990 Feb;44(2):118-32
- Eitinger L.** *Torture--a perspective on the past. J Med Ethics.* 1991 Dec;17 Suppl:9-10.
- Eitinger L.** *Human rights and physician's identity. Warn your colleagues who are acting unethically! Lakartidningen.* 1994 Jun 1;91(22):2251-4.

Kilder

Fremstillingen av Leo Eitingers livsløp frem til 1945 bygger i stor grad på biografien om Leo Eitinger skrevet av forfatteren Magne Skjæraasen: *Lege for livet. En bok om Leo Eitinger – medmennesket.* Oslo: J.W. Cappelens forlag 1988 (ISBN 82-02-11952-9). I tillegg bygger omtalen blant annet på samtaler med Leo Eitinger og bøker som direkte eller indirekte omhandler Leo Eitingers liv. Blant annet boken redigert av Nils Retterstøl og medarbeidere «- og livet går videre». Oslo: Universitetsforlaget (festskrift i anledning hans 70 års dag). Det er også innhentet noen opplysninger ved søk på internett (søkeord «Leo Eitinger»). Utsagnet om Eitinger fra overlegen ved sykehuset i Bodø er hentet fra Hem E, Børdahl PE. En "nød

som ord ikke kan beskrive” – leger på flukt til Norge 1939 – 40. Tidsskr Nor Lægeforen 2001; 121:3568-73.

Ulrik Fredrik Malt